

С.М. Грудницька,

доктор юридичних наук, професор,
зав. сектором Інституту економіко-правових
досліджень НАН України, м. Київ

ВІДМІНА ГОСПОДАРСЬКОГО КОДЕКСУ ПРОТИРІЧИТИМЕ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ І МІЖНАРОДНИМ ДОКУМЕНТАМ

Сьогодні ми спостерігаємо, як з високих трибун із вуст офіційних осіб лунають пропозиції скасувати Господарський кодекс України, залишивши регулювання відповідних відносин на відкуп ЦК України, що начебто необхідно для налагодження міжнародного співробітництва. Насправді ж ми бачимо, як у принципі позитивна тенденція налагодження міжнародного співробітництва супроводжується невгамовним прагненням очистити вітчизняні правові інститути від публічно-правових норм, покликаних забезпечувати в процесі міжнародного співробітництва національні інтереси. Подібні пропозиції не обґрунтовані, не відповідають як Конституції України, так і міжнародним документам, які гарантують збалансоване забезпечення різноманітних інтересів без перекосів у бік тих чи інших категорій осіб, при цьому як у національному, так і в міжнародному правовому просторі.

Відповідно до Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права (ст.8). Україна є демократичною, соціальною, правовою державою, у якій людина визнається найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ст.3). У цих положеннях закріплюється верховенство закріплених у Конституції прав і свобод людини і громадянина перед іншими правами й обов'язками, установленими законом (перед законом). Права громадян і їх об'єднань закріплені в розділі II Конституції України, що має вищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (ст.8). Усі люди вільні і рівні у своєму достоїнстві і правах (ст.21).

Права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів чи внесенні змін у діючі закони не допускається звуження змісту й обсягу існуючих прав і свобод (ст.22). Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, і має обов'язок перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості (ст.23 Конституції України). Це означає, що здійснення права кожного може бути обмежено законом тільки в інтересах захисту прав і свобод інших людей (про це, наприклад, говориться в ст.35 Конституції України). Тим самим гарантується баланс приватних і публічних інтересів. Так, з одного боку, право приватної власності непорушне (ст.41), з іншого, власність зобов'язує, власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству (ст.13).

Таке положення відповідає Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р.), яка передбачає, що кожний має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи людини можуть бути цілком здійснені, і при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, що встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання і поваги до прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту у демократичному суспільстві [1, ст. 28, 29].

При цьому, підкреслюю, як соціальний, так і міжнародний порядок гарантує здійснення прав і свобод кожної людини, а отже йдеться про одночасне забезпечення свободи інших шляхом обмеження свободи кожного.

Для успішного вирішення цього завдання – збалансування інтересів – необхідне спеціальне правове регулювання.

Саме на забезпечення балансу інтересів у сфері господарювання спрямовані норми Господарського кодексу України. Його спеціальне регулювання є суттєвим доповненням до загального регулювання Цивільного кодексу.

У статті 5 ГК України «Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання» передбачається, що правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального сполучення ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання і державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Це означає, що в правовому регулюванні у сфері господарювання не повинно бути крайнощів, тобто з одного боку, усунення держави від впливу на формування і здійснення економічних відносин, в іншого – невиправданого втручання органів держави в ці відносини. Вплив на економіку держава може здійснювати, головним чином, засобами регулювання макроекономічних процесів, а не дріб'язковою регламентацією діяльності підприємців, втручанням у їхні оперативні господарські відносини [2, 17]. Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність, дотримуючись вимог законодавства (ст.5). Загальними принципами господарювання в Україні є свобода підприємницької діяльності в межах, установлених законом; вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів, здійснюваного у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, сумлінної конкуренції в підприємництві, екологічної захисту населення, захисту прав споживачів і безпеки суспільства і держави; заборона незаконного втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб у господарські відносини, інші принципи, що забезпечують сполучення державного регулювання і саморегуляції, перераховані в ст.6 ГК України.

У Господарському кодексі реалізований конституційно-правовий підхід до регулювання суспільних відносин. Його установка на збалансування приватних і публічних інтересів покликана забезпечувати гарантовану ст.13 Конституції соціальну спрямованість економіки і забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання.

На перекір цьому, сьогодні пропонується залишити впорядкований Господарським кодексом правовий простір у сфері господарювання на відкуп повної ринкової саморегуляції, що обстоюється за допомогою ЦК. Помилково вважають (навмисне чи за незнанням), що Торгівельні (Комерційні) кодекси в країнах ЄС мають допоміжний, а не спеціальний характер, що за кордоном застосовують насамперед загальні норми Цивільних кодексів і лише за їх недостатності норми Торгівельного (Комерційного) кодексу. Але це не так. Кодифікація торгівельного (комерційного, господарського) права у європейських країнах має пріоритетне значення як у правотворчості, так і в правозастосуванні. Ще у ХІХ ст., за образним виразом одного з німецьких юристів, закріплення досягнень німецької науки торгового права в першому Загальнонімецькому торговому кодексі 1861 р., який на майбутнє віддав пріоритет торговому кодексу, стало «троянським конем» для «справи кодифікації приватного права Німеччини» [3, 295].

Слід враховувати, що Україна опинилася в унікальній ситуації, коли Господарський і Цивільний кодекси були прийняті одночасно, і їх норми стали предметом критичного розгляду судами на предмет визначення пріоритету тих чи інших норм. Практика застосування конфліктуєчих норм ЦК і ГК України органами незалежної судової державної влади, що при прийнятті рішень керуються не тільки законами, але і Конституцією України, норми якої є нормами прямої дії (ст.ст. 6, 8 Конституції України), показала, що багато норм ЦК є не виправданими. Тому скасування всіх норм Господарського кодексу гамузом без узагальнення судової практики, що складалася більш як десятиріччя і є джерелом господарського права, без критичного аналізу ідеї відміни ГК на предмет її відповідності «живому праву», означало б обмеження прав суб'єктів права власності і господарювання, підтверджених правосуддям.

Постає і справедливе питання про можливе ущемлення національних інтересів у міжнародних відносинах, що може статися у результаті відміни передбачених Господарським кодексом організаційно-правових форм іноземних

підприємств, підприємств з іноземними інвестиціями, інших норм, закріплених в ГК, що спрацьовують у відповідному напрямку.

Тому без спеціального аналізу пропозиції про відміну Господарського кодексу на предмет конституційності такого кроку цього робити не можна.

Адже ст.22 Конституції України передбачає, що при прийнятті нових законів або внесенні змін в чинні закони не допускається звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод. При цьому згідно цієї ж статті закріплено, що права і свободи людини і громадянина, закріплені у Конституції України, не є вичерпними. Конституційні права і свободи людини і громадянина гарантуються і не можуть бути скасовані.

Потрібно звернути увагу і на таку обставину. Стаття 42 Конституції України гарантує право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст. 19). Скасування Господарського кодексу України без обґрунтування, зокрема, суспільної шкідливості здійснення громадянами підприємницької діяльності в організаційно-правових формах, передбачених Господарським кодексом (приватних підприємств, іноземних підприємств, підприємств колективної власності тощо, за статистичними даними їх сотні тисяч) і відповідно суспільної необхідності заборони здійснення підприємницької діяльності у таких організаційно-правових формах, призведе до антиконституційного звуження свободи підприємницької діяльності. Якщо не буде доведено порушення прав і свобод інших людей (див. ст. 23 Конституції) господарюванням в організаційно-правових формах, які нині передбачені ГК України, прийняття запропонованого закону призведе до їх заборони, зважаючи на імперативне обмеження Цивільним кодексом України організаційно-правових форм, й у результаті буде мати місце антиконституційне звуження існуючого обсягу прав і свобод (див. ст. 22 Конституції).

Вважаю, що у разі подальшого просування ідеї відміни Господарського кодексу України відповідні дії можуть бути оскаржені суб'єктами

господарювання у судовому порядку, аж до Європейського суду з прав людини, з посиланням на ст.22, 23 Конституції України. Пропонується створити робочу групу для юридичного супроводження цього процесу.

Сподіваюсь, що європейські інституції допоможуть вберегти Україну від не правових (протиправних) експериментів.

Список літератури

1. Загальна декларація прав людини, ООН, Міжнародний документ від 10.12.1948 р.. // Голос України. – 2008. – 10 грудня (№ 236).

2. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Кол.авт.: Г.Л. Знаменський, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та ін.; За заг.ред. В.К.Мамутова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

3. Koebler G. Die Wissenschaft des gemeinem deutschen Handelsrecht / G. Koebler // Wissenschaft und Kodifikation des Privatsrecht im 19. – Jut. Frankfurt am Main, 1974. – Bd.I. –S. 295.